

Zitierhinweis

Ebelová, Ivana: Rezension über: Thomas Kübler / Jörg Oberste (eds.): Jens Klingner / Robert Mund, Die Stadtbücher Dresdens (1404-1535) und Altendresdens (1412-1528). 1: Die drei ältesten Stadtbücher Dresdens (1404-1476), Leipzig: Leipziger Univ.-Verl., 2007, in: Český časopis historický, 2014, 2, S. 312-316, DOI: 10.15463/rec.1189727952

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

RECENZE

Thomas KÜBLER und Jörg OBERSTE (Hg.)

Die Stadtbücher Dresdens (1404–1535) und Altendresdens (1412–1528).

Kritische Edition und Kommentar. Ausgabe in vier Bänden

Svazek 1: Jens KLINGER – Robert MUND

Die drei ältesten Stadtbücher Dresdens (1404–1476)

Leipzig, Leipziger Universitätsverlag 2007, 648 s. + 15 obr., ISBN 978-3-86583-212-2.

Svazek 2: Jens KLINGER – Robert MUND

Das vierte und fünfte Stadtbuch Dresdens (1477–1505)

Leipzig, Leipziger Universitätsverlag 2008, 625 s. + 15 obr., ISBN 978-3-86583-226-9.

Svazek 3: Jens KLINGER – Thomas MUND

Das sechste und siebente Stadtbuch Dresdens (1505–1535)

Leipzig, Leipziger Universitätsverlag 2011, 794 s. + 15 obr., ISBN 978-3-86583-238-2.

Svazek 4: Jens KLINGER – Thomas MUND

Die Stadtbücher Altendresdens (1412–1528)

Leipzig, Leipziger Universitätsverlag 2009, 630 s. + 15 obr., ISBN 978-3-86583-250-4.

Jens KLINGER – Robert MUND

Die Stadtbücher Dresdens (1404–1535) und Altendresdens (1412–1528) /

Die spätmittelalterlichen Stadtbücher Dresdens und Altendresdens: Registerband

Leipzig, Leipziger Universitätsverlag 2013, 294 s., ISBN 978-3-86583-760-8.

V posledních letech jsme svědky vzrůstajícího zájmu o písemné prameny městské provenience, zvláště pokud jde o ediční zpřístupňování nejstarších či z hlediska výpovědní hodnoty nejzajímavějších a pro dějiny daného města nejnositelších pramenů, jimiž jsou na prvním místě městské knihy. Nově se tak přistupuje ke zpracovávání kritických edic vybraných městských knih, v řadě zemí se rozvíjejí velkorysé ediční projekty, z nichž mnohé navazují, přesněji do určité míry vycházejí z projektů starších, jež ve velké většině skončily předčasně. Kromě toho řada v minulosti zpracovaných a vydaných edic (ať již v rámci některých těchto projektů či na nich zcela nezávisle) neodpovídá současným standardům a nárokům na kritické ediční zpracování a zpřístupnění pramenů diplomatické povahy.¹

K jednomu z nejvýznamnějších projektů posledních let týkajících se zpřístupňování městských knih náleží i příprava a vydání několikavazkové edice pozdně středověkých

1 Problematice zpřístupňování diplomatických pramenů městské provenience a městských knih zvláště byla věnována v říjnu roku 2008 mezinárodní konference uspořádaná katedrou historie Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem ve spolupráci s katedrou pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a Archivem hlavního města Prahy. Příspěvky byly publikovány ve sborníku: *Stav a perspektivy zpřístupňování středověkých a raně novověkých městských knih*, Ústecký sborník historický. Supplementum 1, Ústí nad Labem 2010, 410 s.

městských knih Drážďan a Starých Drážďan, původně samostatného města ležícího na labském pravobřeží, nežli se v roce 1549 stalo integrální součástí města rozkládajícího se na levém břehu toku.

Drážďany, město založené ve druhé polovině 12. století a poprvé písemně připomínané v listině z 31. března 1206, bývá vzhledem ke své poloze a především díky skvostné barokní architektuře nezdědká označované jako Florencie na Labi. Na tom nic nemění ani fakt, že většina města včetně historického jádra byla zničena při bombardování v únoru 1945 (nejvýznamnější památky, z nichž patrně nejznámější je protestantský kostel Naší Paní – Frauenkirche, se podařilo obnovit teprve v době nedávno minulé). V souvislosti s městem jako sídlem saských vévodů a zároveň kurfiřtů byl donedávna v popředí zájmu badatelů – historiků a historiků umění především jeho barokní obraz. Období středověké zůstávalo vedle toho, byť zcela nezaslouženě, jakousi „Popelkou“. K zásadnímu obratu došlo až v posledních letech, zejména v souvislosti s archeologickými výzkumy, jež přinesly řadu pozoruhodných výsledků, na straně jedné a s následným důkladným studiem archivních pramenů na straně druhé. Nemalý podíl na vzestupu zájmu o středověké dějiny města souvisel i s přípravami oslav 800. výročí jeho založení v roce 2006.

Myšlenka realizovat vydání nejstarších drážďanských městských knih není nová. Již v roce 1963 zpřístupnila pracovnice drážďanského Státního archivu, Elisabeth Boehr, edici nejstarší drážďanské městské knihy z let 1404–1436. Žel na dalších bezmála padesát let se jednalo o první a zároveň poslední edici tohoto druhu. Teprve během osmdesátých a devadesátých let minulého století začalo zvolna svítat na lepší časy. S ohledem na fyzický stav velké části písemných pramenů městské provenience a nezbytnost jejich zachování pro budoucí generace se přistoupilo k vyhotovování mikrofilmů, od počátku nového tisíciletí se rozběhly (obdobně jako i v dalších zemích) projekty na digitalizaci vybraných archivních pramenů, mezi nimi i městských knih. V roce 2004 se zrodila myšlenka uskutečnit úvodem jmenovaný projekt zpracování kritické edice nejstarších dochovaných drážďanských a starodrážďanských městských knih z období 15. a 16. století. Jeho hlavním iniciátorem byl profesor řezenské univerzity Jörg Oberste spolu s ředitelem městského archivu v Drážďanech Thomasem Küblerem. Úspěšná realizace velkoryse pojatého a současně z praktického i časového hlediska náročného projektu by ovšem nebyla možná bez podílu dalších historiků, především však archivářů drážďanského městského archivu (Roberta Munda a Jense Klingnera, editorů jednotlivých městských knih, dále Ivonne Burghardt, Christine Stade, Caroly Schauer a Emanuela Priebsta, spoluautorů speciálních dílčích kapitol zařazených v úvodu edice).

V rámci projektu, rozvrženého původně do roku 2010, bylo ve čtyřech svazcích postupně in extenso zpřístupněno osm z původních devíti městských knih. V prvních třech svazcích jsou zpřístupněny nejstarší dochované drážďanské městské knihy, obsahem čtvrtého je edice městských knih Starých Drážďan. Konkrétně to tedy znamená, že v prvním svazku, vydaném již v roce 2007, je publikována edice první městské knihy Drážďan z let 1404–1436 a třetí knihy z let 1454–1476. Druhá městská kniha drážďanská, zahrnující období od roku 1437–1453, se, žel, ztratila během druhé světové války, autorům se však podařilo zpracovat alespoň její dílčí rekonstrukci (viz níže).² Druhý svazek, vydaný v roce 2008, obsahuje edici čtvrté knihy z let 1477–1494 a navazující knihy páté z let 1495–1505, ve třetím svazku z roku 2011 je zpřístupněna šestá kniha zahrnující léta 1505–1520 a sedmá z období 1521–1535. Dvě

2 Podrobně k edici prvního svazku viz recenze Ivana HLAVÁČKA v Archivním časopise 62, č. 4, 2012, s. 445n.

nejstarší městské knihy starodráždanské z let 1412–1512 a 1491–1528 byly vydány společně v samostatném svazku v roce 2009.

Již úvodní přehledně a koncepčně vyvážená studie (I. svazek, s. 11–83) dává tušit, že badateli se dostává do rukou po všech stránkách mimořádné dílo. V první části úvodu, nazvaném Městské knihy jako historický pramen, nastiňují Jörg Oberste, Jens Klinger a Robert Mund základní otázky týkající se konstituování měšťanstva jako zásadní a zcela nepominutelné hospodářské a politické síly středověké a raně novověké společnosti. Upozorňují na řadu faktorů, jež je nezbytné v souvislosti s městy a jejich obyvateli sledovat – městské právo a správu města a s tím neodmyslitelně související potřeba písemného úřadování, postupné konstituování městských kanceláří a s nimi spojené počátky vedení městských knih (nejprve pamětního, resp. smíšeného charakteru), dále postupný rozvoj a především specializaci jednotlivých typů úředních knih nezbytných pro plynulé fungování městského organismu a další aspekty. Zásadní důraz kladou autoři na potřebu výzkumu městských knih v širším kontextu, zejména pokud jde o jejich typologii. To ilustrativně dokládají na řadě konkrétních příkladů týkajících se jejich studia, které sahá svými kořeny již do šedesátých let 19. století a zvláště v posledních letech nabývá na stále větší intenzitě. Ta je spojena i se vzrůstajícím zájmem o život měšťanské společnosti na straně jedné a urbánní historií na druhé straně. Zájem o studium městských knih Drážďan a Starých Drážďan s tímto trendem plně koresponduje.

V druhé části úvodní studie, opárené bohatými odkazy na literaturu k dějinám města, se badateli dostává přehledného představení obou měst v období pozdního středověku a raného novověku, v době, kdy byl právně uzavřen proces budování Drážďan jako rezidenčního sídla (s. 33–72). Hlavní pozornost autorů je zaměřena na tři zásadní oblasti – na vznik drážďanské městské kanceláře a na okolnosti s jejími počátky a rozvojem související, na písaře městské kanceláře a jejich písemnou úřední produkci. Součástí úvodního textu je rovněž kapitola (sice nevelká – s. 61–66, ale zásadního významu), v níž se Ivonne Burkhardt věnuje pramenům účetní povahy v období pozdního středověku (včetně připojeného chronologického přehledu nejstarších dochovaných účtů), jako specifickému a nepominutelnému prameni pro dějiny města, pro jeho praktické fungování nejen po stránce právní a správní, ale především z hlediska hospodářského a sociálního. Z pohledu badatele je pak potřeba zvláště ocenit, že nechybí ani základní informace (z pera Christiny Stade, s. 67–72) o dalších archivních fondech z období 15. a 16. století, uložených v drážďanském městském archivu (listiny, úřední knihy, jež jsou součástí především radního archivu a městského soudu – tzn. knihy a obecně písemnosti soudnictví sporného i nesporného, dále již zmíněné prameny účetní povahy, městská statuta a pořádky, prameny vztahující se k dějinám řemesel a živností, zdravotní a sociální péče a řada dalších – připojen je jejich soupis zpracovaný formou přehledných tabulek). Jedná se o prameny, jež jsou hodné studia samy o sobě, a v daném kontextu byly ideálním paralelním zdrojem pro komparaci s údaji zaznamenanými v předkládané edici. Závěrem úvodní studie jsou v přehledné strukturované podobě představeny ediční zásady aplikované při zpracovávání kritické edice jednotlivých městských knih. Z hlediska uživatelského je přivítivé, že jejich znění zařadili editoři na úvod každého svazku edice.

Záznamy v městských knihách jsou transkribovány, přičemž editoři (Robert Mund a Jens Klinger) vycházeli z pravidel pro vydávání středověkých úředních knih publikovaných v roce 2000 Walterem Heinemeyerem.³ Vlastní edici každé knihy předchází přehledně zpracovaná exaktní

3 Walter HEINEMEYER, *Richtlinien für die Edition mittelalterlicher Amtsbücher*, in: *Richtlinien für die Edition landesgeschichtlicher Quellen*, Marburg 2000, s. 19–25.

charakteristika dané knihy, obsahující údaje o vročení, dále je uveden původní název knihy, její rozměry, popis vazby, psací látky, linkování, nechybí ani stručná charakteristika fyzického stavu příslušné knihy (včetně poznámky, týkající se případných problémů s čitelností textu, způsobených vyblednutím textu či jeho fyzickým poškozením, nejčastěji vodou). Dále je uveden počet folií, způsob foliování – zda se jedná o foliaci původní či mladší, připojeny jsou údaje o foliích vložených, vevázaných, případně chybějících, informace o restaurátorských zásazích. V rámci popisu nemohou přirozeně chybět základní údaje týkající se jazyka užitého v zápisech (němčina, latina – která se objevuje především v datačních formulích), stručná charakteristika písma objevujícího se v jednotlivých knihách včetně představení písařů a postižení jejich podílu na vedení jednotlivých městských knih. Informace věnované jednotlivým písařům (pokud se je podařilo jmenovitě identifikovat) jsou zpracovány formou drobných medailonků vztahujících se prioritně k jejich profesnímu působení a činnosti v rámci městské rady a městské kanceláře. Na závěr uvedeného exaktního popisu jednotlivých knih jsou ve stručnosti zařazeny informace týkající se jejich vlastního vnitřního obsahu.

Zpracování jednotlivých svazků edice je z hlediska uživatelského neobyčejně přívětivé⁴ – záznamy jsou řazeny chronologicky, což odpovídá i originální předloze. Zápisy jsou průběžně číslovány, v záhlaví každého je uvedeno pořadové číslo záznamu, foliace, datace (v zápisech uváděné datování podle křesťanského kalendáře převedené do současné podoby), následuje záhlavní regist a vlastní transkripce⁵ zápisu, doplněná textově kritickými poznámkami (označeny minuskulními písmeny abecedy) a věcnými (označeny arabskými číslicemi), jejichž obsahem jsou především odkazy na další prameny (o nichž je pojednáno v úvodu: viz s. 67–72), jichž bylo využito pro komparaci se záznamy v jednotlivých městských knihách.

Knihy drážďanské i starodrážďanské lze s ohledem na charakter zápisů definovat jako knihy smíšené, do nichž byly zapisovány zejména soukromé právní úkony měšťanů (smlouvy, a to především trhové, dále záznamy o dluzích, testamenty, ustanovování poručnictví a další záležitosti měšťanů projednávané před radou). Vedle toho do nich byly opisovány listiny, zaznamenávána rozhodnutí městské rady, údaje týkající se řemeslnických pořádků apod. Tento typ smíšených knih byl v drážďanské městské kanceláři veden až do první třetiny 16. století, což není nikterak neobvyklé ani v celé řadě dalších lokalit ať již na území Německa či v dalších zemích včetně zemí českých. Teprve poté došlo k jejich postupné diferenciaci z hlediska typologického.

V rámci edičního projektu editoři transkribovali a opatřili vědecko-informačním aparátem celkem 4799 záznamů, zapsaných na 817 pergamenových foliích (včetně rekonstruovaného nedochovaného rukopisu druhé nejstarší drážďanské městské knihy) a 289 papírových listech.⁶

4 Daná ediční pravidla vesměs korespondují i s pravidly užívanými v naší ediční praxi (viz Ivan ŠTOVÍČEK a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002).

5 Vzhledem k tomu, že primárním účelem nebylo zpracování edice pro účely lingvistické, je zvolený způsob zpřístupnění textu nejvhodnější. Ani lingvista však při takovém způsobu zpracování textu nepřijde zcela zkrátka.

6 Všechny knihy města Drážďan jsou psány na pergamentu a jsou následujícího rozsahu: 1. kniha drážďanská: 57 folií, 699 záznamů; 2.: 52 folií, 64 zápisů; 3.: 136 folií, 566 záznamů; 4.: 164 folií, 647 zápisů; 5.: 111 folií, 503 záznamů; 6.: 141 folií, 622 zápisů; 7.: 151 folií, 660 záznamů. Knihy Starých Drážďan jsou psány s výjimkou 5 pergamenových folií vevázaných v první knize na papíru (údaje o jeho provenienci, filigránech, nejsou, žel, uvedeny): 1. kniha Starých Drážďan: 5 pergamenových a 168 papírových listů, 752 záznamů; 2.: 121 papírových folií, 286 zápisů. Druhá starodrážďanská

Standardní součást jednotlivých svazků tvoří soupis zkratk, seznam pramenů (členěný na prameny archivní a vydané) a literatury, pečlivě a z pohledu badatele přehledně zpracovaný společný jmenný a místní rejstřík (odkazy u jednotlivých hesel se vztahují ke konkrétním zápisům – římská číslice označuje číslo knihy, arabská pořadové číslo záznamu) a ilustrativní obrazová příloha dokumentující stávající podobu rukopisů. V prvním svazku edice je rovněž připojen přehled věnovaný měně a měnovým jednotkám v textu se vyskytujícím. Jeho autorkou je Ivonne Burghardt (s. 590–591).

Při zpracovávání prvního svazku edice, konkrétně dvou nejstarších knih drážďanských se editoři museli vyrovnat ještě se dvěma zásadními otázkami – v případě první knihy to byla existence již zmíněné edice z počátku šedesátých let minulého století,⁷ jež sloužila autorům jako předloha předkládaného edičního zpracování. Obdobně jako nebyla součástí původní edice dodatečně (neznámo kdy) věvázaná příloha čítající 59 papírových folií s opisy písemností (vyhotovených jednou písařskou rukou), vztahujících se k událostem třicátých let 15. století (jednání basilejského koncilu, zasedání zemského sněmu v Praze, opis dekretu z 26. listopadu 1433 o provinciálních a diecézních synodách), tak ani v její nové zkorigované a upravené verzi se tato část zcela oprávněně (vzhledem k obsahové struktuře daného textu) nestala předmětem edičního zpracování. Namísto toho je úvodem připojena nevelká, ale informativní studie Emanuela Priebsta (s. 79–83).

Druhá a mnohem složitější problém představovala pro editory absence druhé městské knihy drážďanské. Ta se ztratila během druhé světové války. Situace naštěstí nebyla až tak beznadějná jako ve většině obdobných případů. Drážďanský archiv totiž měl velké štěstí na archiváře: Otto Richter byl historik, vůdčí osobnost archivu i drážďanské knihovny a městského muzea na přelomu 19. a 20. století, autor řady prací k dějinám Drážďan. Ty zpracovával na základě zevrubného studia pramenů, z nichž pořizoval excerpta, opisy a poznámky. Díky jeho podkladům a na základě komparace s dalšími prameny mohla být provedena rekonstrukce ztracené městské knihy. Ukázalo se nadto, že Richterovy práce byly velmi přesné, nanejvýše krátil text originálů. V souvislosti s tím, že se jedná o rekonstrukci knihy a nikoli její edici, byly k jednotlivým zápisům připojeny pouze věcné poznámky, odkazující na literaturu, z níž autoři vycházeli.

Přestože integrální součástí jednotlivých svazků jsou společné jmenné a místní rejstříky, byl se čtyřletým odstupem vydán i precizně zpracovaný rejstřík generální, jehož obsahem je vedle hesel geograficko-topografických a osobních jmen i obsáhlý věcný heslář. Připojen je rovněž soupis zkratk a seznam pramenů a literatury. Tímto svazkem tak byla úspěšně završena několikaletá mravenčí ediční a výzkumná práce všech autorů, jejichž zásluhou se do rukou široké badatelské obce (historikům, právní historikům, lingvistům a d.) dostala mimořádně cenná a užitečná pomůcka. Závěrem nezbyvá než ocenit záslužnou práci především obou hlavních editorů, ale i jejich spolupracovníků a doufat, že jejich počín bude inspirací pro další obdobné projekty.

Ivana Ebelová

knihy je na rozdíl od knih ostatních označena jako protokol, jenž se vymyká již na první pohled svým vnějším vzhledem, především vazbou, již je věnována zevrubnější pozornost. Navíc vzhledem k jeho fyzickému stavu je zřejmé, že se jednalo o rukopis, jenž byl v kanceláři velmi frekventovaný.

7 Osobnosti editorky Elisabeth Boehr a její práci je věnován příspěvek Caroly SCHAUER (svazek I, s. 76–78).